

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65000, м. Одеса, вул. Академічна, 2

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
ФЕДОРЕНКА Владислава Леонідовича на дисертацію
Кошіль Наталії Михайлівни на тему: «Систематизація конституційного
законодавства України», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.02 – конституційне право; муніципальне право**

Складно переоцінити важливість закону, в його широкому розумінні, в державотворенні та правотворенні Західної цивілізації, яка сформувалась на доктрині римського права. Доволі точно сутність і зміст закону описав Марк Тулій Цицерон у Книзі другій «Про закони»: «На користь того, що будь-який закон, який може справедливо називатися законом, заслуговує на похвалу, деякі приводять наступні аргументи про це: твердо встановлено, що закони були придумані заради блага громадян, цілісності держав і спокійного та щасливого життя людей і що ті люди, які вперше прийняли такі постанови, оголосили народам, що напишуть і запропонують такі постанови, ухваливши й прийнявши які, народи будуть жити в пошесті та щасті. І ті постанови, що були так складені й прийняті, вони, очевидно, назвали законами» (*Цицерон Марк Тулій «О государстве. О законах», М. : Академический проект, 2016, с. 165*).

З часом, примноження законів спонукало до їх систематизації – утвердження перших зводів законів і кодексів. Одні з таких систематизацій законодавства виявилися вдалими і прийнятими за зразок наступними поколіннями, як наприклад Цивільний Кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 р., а інші – ні. При цьому, справжнім здобутком систематизації законодавства Нового часу стали конституції, які донині є найважливішими джерелами права для сучасних держав світу. Хоча, наявність конституцій і не

спростовує потребу в систематизації конституційного законодавства. У тому числі й в Україні.

Бурхливий розвиток політико-правових відносин спонукав до динамічного розвитку конституційного законодавства України в ХХІ ст. Цей розвиток був відомою мірою прискорений Помаранчевою революцією 2004 року та Революцією гідності 2014 року, здобутки яких були втілені в Конституції України. Не можна ігнорувати й відоме рішення Конституційного Суду України від 20 вересня 2010 р. № 30-рп, яке призвело до поновлення Основного Закону в редакції 28 червня 1996 року, й яке нині неоднозначно оцінюється в Україні. Це, у свою чергу, в усіх трьох випадках, призводило до радикального оновлення конституційного законодавства.

Нині, у 2014-2017 роках конституційні реформи в Україні зберігають свою актуальність. Так, 31 серпня 2015 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні, за драматичних обставин, Законопроект про внесення змін в Конституцію України щодо децентралізації (№ 2217а), який до сьогодні не розглянуто в другому читанні в силу невизначеності основних парламентських політичних партій щодо особливого статусу місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. То ж, реформа місцевого самоврядування на засадах децентралізації відбувається «знизу», чому сприяло прийняття Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р., Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. і ін.

Конституційна реформа реалізується й у сфері судочинства та судоустрою. Так, 2 червня 2016 р. Верховною Радою було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо судочинства)» і, одночасно з ним, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який набув чинності з 30 вересня 2016 року й на сьогодні втілюється в діяльності Вищої ради правосуддя та завершенням конкурсу до Верховного Суду України.

Очевидно, що конституційна реформа може отримати у найближчий час свій розвиток в такому напрямку, анонсованому Конституційною

комісією, як удосконалення системи конституційних прав і свобод людини і механізмів їх захисту. Не втрачає своєї актуальності й проблема оптимізації законодавства про вибори, референдуми і інші форми безпосередньої демократії, а також розвитку законодавства у сфері публічного управління та публічної служби *etc.*

Разом із тим, законодавчі роботи і творення системи чинного законодавства в Україні, не зважаючи на заявлені за останні 10-15 років парламентами різних скликань, главами держави і урядами концепції, програми і стратегії реформ, не завжди відбуваються планово та системно. Законодавець і продукт його діяльності – система законодавства, як і раніше, залежать від багатьох чинників, а саме від: змісту програмних документів ключових політичних сил та наявності т.з. «політичної волі» для прийняття та зміни конкретних актів чинного законодавства; своєчасного наукового обґрунтування доктринальних основ системи чинного законодавства, пошуку нових парадигм у цій сфері та шляхів їх розв'язання; рівня розвитку нормопроектної техніки, включаючи планування нормо проектних робіт; оптимізації правозастосовної практики у сфері систематизації чинного законодавства та ін.

Безперечно, вітчизняна наука не може вирішити усі проблеми систематизації законодавства, у тому числі й систем (підсистем) галузевого законодавства. Але, частина з них має теоретико-методологічний характер і саме правознавці мають обґрунтувати дієві моделі оптимізації системи чинного законодавства в Україні. Особливо це стосується системи конституційного законодавства, яке нині розвивається в Україні найбільш бурхливо та непередбачувано.

Не применшуючи роль учених-конституціоналістів, які активно залучаються до законопроектних робіт і в складі Конституційної комісії (а раніше – в складі Національної конституційної комісії та Конституційної Асамблеї), і в складі різних робочих і експертних груп, слід констатувати, що

монографічні дослідження, присвячені проблемам теорії та практики системи конституційного законодавства до сьогодні в Україні відсутні.

Це дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження Кошіль Наталії Михайлівни на тему «Систематизація конституційного законодавства України» присвячене проблемам, актуальним як з точки зору конституційно-правової теорії, так і в аспекті конституційної правотворчої та правозастосовної практики. При цьому, відповідна проблематика набуває додаткової актуальності в контексті реалізації «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони на 2014 – 2017 роки» від 27 червня 2014 р., яка вступила в дію 1 вересня 2017 року.

Відзначимо також, що дисертаційне дослідження Н.М. Кошіль виконано в наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) та науково-дослідної теми кафедри конституційного права «Конституційна реформа та модернізація в умовах інтеграційного розвитку України», що пов'язана з планом наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2016–2020 рр. «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842). Це, на наш погляд, засвідчує комплексність рецензованої наукової роботи, її інтегрованість з ключовими напрямками науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія».

Вивчення цієї дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що автор вірно визначила об'єкт і предмет свого дослідження, а також його мету та завдання. Так, Н.М. Кошіль обрала об'єктом свого дослідження систематизацію законодавства як правове явище, а предметом – безпосередньо систематизацію конституційного законодавства України. На

підставі цього метою роботи визначена «характеристика систематизації конституційного законодавства України, її форм та видів, а також розробка та обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо інкорпорації, консолідації та кодифікації конституційного законодавства України» (с. 6 *рукопису дисертації*). Щоправда, більш точним було б зазначити про формування концепції систематизації конституційного законодавства України, її форм та видів.

З урахуванням об'єкту і предмету дослідження, а також для досягнення його мети, автор сформулювала 9 дослідницьких задач, які й обумовили структуру роботи та надали можливість сформулювати низку висновків, положень і пропозицій, які мають важливе значення для теорії та практики конституційного права, та винесені на захист.

Звертає на себе увагу й методологічна та джерельна база (234 позиції, включаючи англомовні джерела) дисертаційного доробку Н.М. Кошіль. За свідченням дисертантки: «Дослідження систематизації конституційного законодавства України проводилось виходячи з діалектичного підходу та з урахуванням принципів системності, розвитку, історизму, єдності об'єктивного та суб'єктивного, а також принципу сходження від абстрактного до конкретного» (с. 7 *рукопису дисертації*).

Структура дисертації Н.М. Кошіль, на нашу думку, характеризується цілісністю й логічною послідовністю, що свідчить про системність і комплексність, представленого на захист дослідження. Кожен самостійний розділ рецензованої роботи розв'язує поставлені дисертанткою проблеми та має своїм результатом ґрунтовні висновки і положення.

Так, у *першому розділі* Н.М. Кошіль характеризує теоретичні основи дослідження систематизації конституційного законодавства України. Слід підкреслити, що автор приділила значну увагу огляду сучасних досліджень про систематизацію законодавства, виокремивши з них ті, які можуть стати у нагоді при аналізі проблемних питань систематизації конституційного законодавства України. Адже, як уже зазначалося нами вище, на теоретико-

підставі цього метою роботи визначена «характеристика систематизації конституційного законодавства України, її форм та видів, а також розробка та обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо інкорпорації, консолідації та кодифікації конституційного законодавства України» (с. 6 *рукопису дисертації*). Щоправда, більш точним було б зазначити про формування концепції систематизації конституційного законодавства України, її форм та видів.

З урахуванням об'єкту і предмету дослідження, а також для досягнення його мети, автор сформулювала 9 дослідницьких задач, які й обумовили структуру роботи та надали можливість сформулювати низку висновків, положень і пропозицій, які мають важливе значення для теорії та практики конституційного права, та винесені на захист.

Звертає на себе увагу й методологічна та джерельна база (234 позиції, включаючи англомовні джерела) дисертаційного доробку Н.М. Кошіль. За свідченням дисертантки: «Дослідження систематизації конституційного законодавства України проводилось виходячи з діалектичного підходу та з урахуванням принципів системності, розвитку, історизму, єдності об'єктивного та суб'єктивного, а також принципу сходження від абстрактного до конкретного» (с. 7 *рукопису дисертації*).

Структура дисертації Н.М. Кошіль, на нашу думку, характеризується цілісністю й логічною послідовністю, що свідчить про системність і комплексність, представленого на захист дослідження. Кожен самостійний розділ рецензованої роботи розв'язує поставлені дисертанткою проблеми та має своїм результатом ґрунтовні висновки і положення.

Так, у *першому розділі* Н.М. Кошіль характеризує теоретичні основи дослідження систематизації конституційного законодавства України. Слід підкреслити, що автор приділила значну увагу огляду сучасних досліджень про систематизацію законодавства, виокремивши з них ті, які можуть стати у нагоді при аналізі проблемних питань систематизації конституційного законодавства України. Адже, як уже зазначалося нами вище, на теоретико-

методологічному рівні проблема систематизації конституційного законодавства в Україні зберігає свою актуальність.

Проаналізувавши наявні праці з теорії держави та права, з питань систематизації законодавства інших галузей, Н.М. Кошіль зробила узагальнення, які мають узагальнюючий теоретичний характер для дослідників систематизації як конституційного законодавства у цілому, так і систематизації законодавства в межах окремих конституційно-правових інститутів. Заслуговує на увагу і розроблена автором термінологія дослідження, а також класифікації видів систематизації законодавства, які мають значення при дослідженні систематизації саме конституційного законодавства.

У другому розділі дисертації Н.М. Кошіль звернулася до аналізу окремих форм систематизації конституційного законодавства. Так, у підрозділі 2.1 дисертації, задля поширення інкорпорації конституційного законодавства, дисертантка пропонує звернутись до т.з. «кодексу зебри», який наразі застосовується здебільшого міжнародними організаціями для популяризації міжнародних стандартів прав людини і громадянина. Авторські міркування щодо консолідації та кодифікації конституційного законодавства України також заслуговують на увагу і подальше застосування.

У третьому розділі дисертації авторська увага охоплює перспективи систематизації конституційного законодавства України. Заслуговують на увагу авторські пропозиції щодо переосмислення категорії «звід законів» та перспектив її унормування в чинному законодавстві (с. 141-143 рукопису дисертації).

Вищезазначене свідчить про логічну послідовність дисертаційного дослідження Н.М. Кошіль, застосування в процесі дослідницької роботи принципу викладення матеріалу від загального до конкретного. Переходячи до оцінки новизни викладених у дисертації основних положень, а також висновків та пропозицій слід відзначити, що у дослідженні автор поставила

перед собою нерозроблені раніше задачі, розв'язання яких дозволило одержати нові наукові результати і виробити ряд пропозицій.

Дисертанткою, на основі опрацювання значного обсягу чинного законодавства, наукового та емпіричного матеріалу, сформульовано низку висновків, положень і пропозицій, які мають наукову новизну та належним чином обґрунтовані, зокрема:

- сформульовано мету систематизації конституційного законодавства України – впорядкування, приведення в систему нормативно-правових актів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які регламентують суспільні відносини щодо правового становища особистості, юридичної організації держави та складаються в процесі здійснення публічної (державної і публічно-самоврядної) влади та її взаємодії з громадянським суспільством і населенням країни;

- виявлено задачі систематизації конституційного законодавства України, що полягають у сприянні послідовній реалізації принципів сучасного українського конституціоналізму (концептуальна задача), в усуненні дефектів і прогалин у конституційному праві, у забезпеченні доступу до конституційного законодавства та зручності користування ним;

- сформульовано авторське визначення категорії «консолідація конституційного законодавства». Зокрема, у широкому розумінні, як форми систематизації, яка передбачає появу одного нового нормативно-правового акта замість кількох, які втрачають чинність, та у вузькому розумінні – як форму систематизації, яка передбачає або появу одного нового нормативно-правового акта замість кількох, що втрачають чинність, або приєднання до одного чинного акта кількох інших шляхом змінення кількості його норм.

- доведено, що наразі консолідація конституційного законодавства України має характер часткової офіційної або неофіційної (в широкому розумінні);

- запропоновано застосувати консолідацію для утворення Зводу нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування села, селища,

міста;

- сформульовано пропозицію визначити як одну з ознак статуту територіальної громади села, селища, міста його кодифікований характер та систематизувати в ньому норми про форми безпосередньої демократії у відповідному населеному пункті та ін.

Практичне значення одержаних Н.М. Кошіль результатів визначається їх спрямованістю на розв'язання актуальних проблем теорії конституційного права, а також для удосконалення конституційної правотворчої та правозастосовної діяльності, зокрема у сфері систематизації конституційного законодавства України. Результати наукової розвідки Н.М. Кошіль, на наше переконання, мають усі шанси отримати своє втілення в подальших наукових дослідженнях, а також у сфері конституційно правової освіти.

Разом із тим, як і будь-яке інше новаторське дисертаційне дослідження, робота Н.М. Кошіль містить окремі дискусійні положення, які потребують додаткового роз'яснення.

1. В основі систематизації конституційного законодавства, як цілеспрямованої професійної діяльності по упорядкуванню нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини, що є предметом конституційного права, в єдине ціле, лежать певні концепції та теорії щодо системи і структури конституційного права. Нами обґрунтовується теорія багатовимірної системи конституційного права.

Вважаємо, що система конституційного права України (з грец. *συστήμα* – поєднання, утворення) – це історично сформована та обумовлена об'єктивними чинниками суспільного розвитку система таких послідовних рівнів (зрізів) конституційного права, як природне та позитивне, загальна та особлива частини, матеріальне і процесуальне, національне та міжнародне право, котрі, своєю чергою, складаються з інститутів і норм конституційного права та регулюють суспільні відносини, що є предметом конституційного права України і системоутворюючою складовою національної правової системи

Отже, багатоаспектна система конституційного права України дає теоретико-методологічну матрицю, свого роду «таблицю Д. Менділєєва», для законодавця. Це стосується як визначення об'єктивної потреби щодо унормування окремих інститутів і субінститутів конституційного права в спеціальних (самостійних) законах України (окремі види прав і свобод людини, вибори, референдуми та ін.), так і потреби в кодифікації підгалузей конституційного права. До прикладу, кодифікації виборчого права в Виборчому кодексі, про що пише й Н.М. Кошіль.

Разом із тим, численні дослідження системи конституційного законодавства та спроби унормувати галузі чинного законодавства Наказом Міністерства юстиції України від 2 червня 2004 р. № 43/5 «Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України», не внесли ясності щодо питання про співвідношення системи конституційного права та конституційного законодавства.

У згаданому Класифікаторі не існує самостійної галузі конституційного законодавства. Натомість, галузями законодавства, поряд з «Основами конституційного ладу» (010.000.000), виділяється ціла низка інших галузей законодавства, які здійснюють по суті конституційно-правове регулювання: «Конституція України. Конституційні акти» (010.010.000), «Державні символи України. Герб, прапор, гімн. Столиця» (010.020.000), «Державна мова. Мова національних меншин» (010.030.000), «Територіальний устрій. Міста із спеціальним статусом – Київ та Севастополь» (010.060.000), «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» (010.130.000) і ін.

У цьому сенсі, хотілось би з'ясувати думку дисертантки про вплив системи конституційного права на систему та систематизацію конституційного законодавства України.

2. На С. 159 своєї дисертації Н.М. Кошіль робить наступний висновок: «Проаналізовано роль Класифікатора галузей законодавства та його значення для подальшої систематизації законодавства України, у т.ч. конституційного

законодавства. Щодо Класифікатора сформульовано пропозиції: а) змінити його назву на «Класифікатор правових актів»; б) впровадити замість рубрики «Основи конституційного ладу» рубрики «Конституційні основи правового становища особистості» та «Конституційні основи юридичної організації держави»; в) розробити структуру цих рубрик з урахуванням рубрик Класифікатора галузей законодавства, системи чинного конституційного законодавства України та розробок фахівців у сфері конституційного права».

На наш погляд, назва «Класифікатор правових актів» є менш вдалою ніж уже існуюча - «Класифікатора галузей законодавства України». Адже, усі нормативно-правові акти за визначенням є «правовими», але далеко не всі правові акти можуть вважатися нормативно-правовими. До прикладу, розпорядження Президента України чи Кабінету Міністрів України не завжди мають ознаки нормативно-правових актів – автономність правового регулювання, поширення на значне коло суб'єктів, кратність застосування.

Щодо другого твердження дисертантки, то Н.М. Кошіль детально обґрунтовує доцільність перейменування рубрикації Класифікатора у своїй роботі (*С. 81-84 рукопису дисертації*), але не вирішує головної, як на наш погляд проблеми, а саме – унормування в класифікаторі самостійної галузі конституційного законодавства.

3. У своєму дослідженні Н.М. Кошіль цілком слушно вбачає одним із способів удосконалення системи чинного конституційного законодавства прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти». Безперечною заслугою є й детальний аналіз генезису нормопроектних робіт по створенню такого Закону (*с. 45-46 рукопису дисертації*). Натомість, подальший науковий дискурс дисертантка присвятила проблемам систематизації законодавства й обмежилась закликом розробити і прийняти Закон України «Про нормативно-правові акти», а в разі його прийняття: «а) включити до нього дефініцію понять «законодавство» й «систематизація законодавства»; б) перерахувати форми систематизації національного законодавства» (*с. 62 рукопису законопроекту*).

Разом із тим, будучи свого часу керівником Робочої групи Мін'юсту щодо розробки Законопроекту «Про нормативно-правові акти», який був внесений 1 грудня 2010 р. до парламенту через Представника Президента України у Верховній Раді України, Народного депутата України Ю.Р. Мірошніченко (реєстр. № 7409). Відзначимо, що Робоча група працювала тривалий час, із залученням зацікавлених сторін, міжнародних експертів і представників інститутів громадянського суспільства.

Основними проблемами, які так і не отримали прийнятного для всіх зацікавлених сторін вирішення (що й стало причиною провалу Законопроекту № 7409), стали дві проблеми. *По-перше*, проблема внутрішньої ієрархії системи нормативно-правових актів. До прикладу, яку юридичну силу мають акти всеукраїнського референдуму щодо Конституції та законів України? Яке місце у системі нормативно-правових актів мають відігравати акти національних комісій, які регулюють природні монополії? Як співвідносяться між собою нормативно-правові акти міністерств і інших центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) з нормативно-правовими актами органів місцевого самоврядування? Чи мають першість за юридичною силою серед законів кодекси, і чим це обґрунтовується?

По-друге, виникло питання контролю за нормативно-правовими актами місцевого самоврядування. Тодішній Міністр юстиції України О.В. Лавринович наполіг на запровадженні обов'язкового юстування цих актів з метою недопущення порушень Конституції та законів України, що викликало на той час обурення громадськості. Але, на сьогодні ця проблема нікуди не зникла. Так, у травні-червні 2016 р. низка обласних рад (Житомирська, Івано-Франківська, Одеська, Хмельницька і ін.) підтримали своїми рішеннями звернення до Президента України та Прем'єр-міністра України щодо необхідності укладання договорів про розподіл повноважень між Урядом України, обласними державними адміністраціями та обласними рядами, які суперечать Конституції України. У більшості випадків це звернення були оприлюднені в місцевих ЗМІ.

Реагуючи на цю проблему, Мінрегіон у 2017 році підготував Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо здійснення державного нагляду (контролю) за відповідністю рішень органів місцевого самоврядування Конституції та законам України», який визначає детальний порядок здійснення державного контролю за відповідністю рішень органів місцевого самоврядування Конституції та законам України, а також встановлює процедуру зупинення таких рішень з мотивів їх невідповідності Конституції та/або законам України, з одночасним зверненням до суду. Не складно передбачити, що і цей Законопроект не задовольнить місцеве самоврядування та громадськість.

То ж, хотілося би дізнатися правову позицію дисертантки про ієрархію системи нормативно-правових актів, у контексті вище згаданих питань, а також про місце і роль нормативно-правових актів місцевого самоврядування в системі конституційного законодавства та механізми їх контролю на предмет відповідності Конституції та законам України.

4. Досліджуючи проблематику систематизації виборчого законодавства в Україні, дисертантка приєдналася до прибічників розроблення та прийняття Виборчого кодексу України (с. 8, 11, 30, 113-136, 160-161 рукопису дисертації). При цьому, Н.М. Кошіль ґрунтовно аналізує наукові розробки (О.М. Босова, О.Т. Волошук і ін.) та законопроекти у сфері кодифікації виборчого законодавства, зареєстровані у Верховній Раді України VIII скликання (Законопроекти від 16 вересня 2015 р. № 3112 і від 2 жовтня 2015 р. № 3112-1).

Дисертантка також наводить одну із цитат Ю.Б. Ключковського про кодифікацію виборчого законодавства та робить суперечливий, як на наш погляд, висновок, що «він (В.Ф. – Ю.Б. Ключковський) не надав більш конкретних пропозицій, а тому їх відпрацювання вбачається важливим завданням, яке концептуально може бути вирішено в цьому дисертаційному дослідженні» (с. 128 рукопису дисертації). Адже, згаданий нею на с. 122-123 рукопису дисертації проект Виборчого кодексу України (№ 4234-1 від 23

березня 2010 р.), схвально охарактеризований у Висновку Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) щодо Проекту Виборчого кодексу Верховної Ради України, який Н.М. Кошіль також цитує в своїй роботі, був розроблений у 2009-2010 рр. Робочою групою Верховної Ради України, співголовою якої й був Ю.Б. Ключковський.

Цей проект Виборчого кодексу України, який у експертному середовищі іще називали «Кодексом Ключковського» містив доволі чітку й вичерпну структуру. Разом із тим, вище згадана Робоча група, до складу якої входив і автор цього Відгуку, не прийшла до єдиної думки про доцільність кодифікації у Виборчому кодексі України законодавства про всеукраїнський і місцевий референдум. У цьому контексті, хотілось би з'ясувати думку дисертантки щодо доцільності кодифікації в Виборчому кодексі України законодавства про референдуми. А також правову позицію щодо відсутності спеціального закону про місцевий референдум із 2012 року.

5. На С. 140-142 свого дисертаційного дослідження Н.М. Кошіль узагальнює свої напрацювання щодо створення «Зводу нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування». Однак, ці напрацювання зводяться здебільшого до рекомендацій щодо форми цього документу, щодо його оприлюднення. Н.М. Кошіль не формулює пропозицій щодо змістовного наповнення Зводу, щодо його структури. Фактично, коли йдеться про зміст запропонованого нею документу, вона обмежується лише пропозицією вважати його «ядром» статут відповідної територіальної громади.

На наш погляд, запровадження в вітчизняне конституційне законодавство категорією «Звід нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування» лише ускладнить систему конституційного законодавства. Адже, подібна термінологія була властива імперському законодавству спочатку Російської імперії, а надалі й колишнього СРСР. Натомість, корисним для статутів територіальних громад може стати такий документ, як Модельний статут територіальних громад.

6. Розділ 3 та підрозділи 3.1 і 3.2 дисертації Н.М. Кошіль починаються зі слова «перспектива» (від лат. *perspicere* – «дивитись наскрізь»). Це загалом відповідає й завданням дослідження, визначеним дисертанткою: 3 із 9 завдань стосуються визначення перспектив (с. 6-7 рукопису дисертації). У Вступі дисертації Н.М. Кошіль також анонсувала активне використання методу прогнозування – «при аналізі перспектив прийняття Кодексу конституційного судочинства України за аналогією з Кодексом адміністративного судочинства України, Кодексу прав і свобод людини і громадянина України (п. 2.2), Виборчого кодексу України (п. 3.1), перспектив консолідації актів органів місцевого самоврядування у Звід нормативно-правових актів села, селища, міста (п. 3.2), кодифікаційного потенціалу статутів територіальних громад сіл, селищ, міст (п. 3.2)» (с. 8 рукопису дисертації). На наш погляд, прогностична спрямованість дисертації Н.М. Кошіль мала б втілитися й у рубриках «Мета дослідження», «Об'єкт дослідження» та «Предмет дослідження» та в назві дисертаційного дослідження.

7. Дисертація містить окремі технічні та стилістичні недоліки. Так, до прикладу, положення про «формулювання пропозицій про внесення змін та доповнень до проекту Закону України «Про нормативно-правові акти»» (с. 8 рукопису дисертації) позбавлене сенсу, оскільки у Верховній Раді України VIII скликання однойменний законопроект не зареєстрований.

Наведені нами зауваження та запитання є дискусійними і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Н.М. Кошіль.

Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно, всі сформульовані в ньому висновки, положення та пропозиції належним чином аргументовані та викладені. Опубліковані Н.М. Кошіль наукові праці всебічно репрезентують зміст дисертаційного дослідження.

Автореферат дисертації Н.М. Кошіль повно та адекватно відтворює основні положення та висновки дисертації. Їх зміст і положення, що є

предметом захисту, ідентичні. І дисертація, і її автореферат виконані з дотриманням вимог сучасного українського ділового мовлення.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих автором наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висуваються Міністерством науки і освіти України до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук і встановлені у Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що дисертація «Систематизація конституційного законодавства України» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретично обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання, яке полягає у характеристиці систематизації конституційного законодавства України та виявленні перспектив його інкорпорації, консолідації та кодифікації, а автор дисертації – Наталія Михайлівна Кошіль, - за результатами і на підставі публічного захисту в установленому порядку, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного центру
судової експертизи
з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України,
Заслужений юрист України

«04» вересня 2017 р.

В. Л. Федоренко